

УДК 343.235.2

THE RATIO OF THE CONCEPTS «CRUELTY» AND «VIOLENCE» ACCORDING TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЖОРСТОКІСТЬ» І «НАСИЛЬСТВО» ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Orobets K.M. / Оробець К.М.*PhD in Law, Associate Professor / к.ю.н., доц.**ORCID: 0000-0001-8783-3950**Yaroslav Mudryi National Law University,**Kharkiv, Hryhoriia Skovorody 77, 61024**Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Григорія Сковороди 77, 61024*

Анотація. У роботі на основі аналізу чинного КК України розглядається співвідношення між поняттями «жорстокість» і «насильство». Обґрунтовано, що за кримінальним правом України ці поняття не є тотожними. Запропоновано розмежовувати зазначені поняття за зовнішньою (адресатом) та внутрішньою спрямованістю, видами, зовнішнім проявом.

Ключові слова: жорстокість, насильство, кримінальне правопорушення, діяння, спосіб вчинення кримінального правопорушення, жорстоке поводження.

Вступ.

Кримінальний кодекс (у подальшому – КК) України відображає різне ставлення законодавця до формально-юридичного закріплення понять «жорстокість» і «насильство» як ознак конкретних складів кримінальних правопорушень. У одних випадках ці поняття вживаються цілком ізольовано («особлива жорстокість» як ознака кваліфікованого складу умисного вбивства за п. 4 ч. 2 ст. 115, доведення до самогубства як наслідок «жорстокого поводження» за ст. 120, «жорстоке поводження» з тваринами за ст. 299, «насильство, небезпечне для життя чи здоров'я» як спосіб розбою за ст. 187, «насильство над населенням у районі воєнних дій» за ст. 433 КК тощо), в інших – одне поряд із другим (наприклад, «твори, що пропагують культ насильства і жорстокості» як предмет кримінального правопорушення за ст. 300 КК, діяння «насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними» за ч. 2 ст. 431 КК), а у третіх – одне поняття приходить на зміну другому (так, у ст.ст. 116 та 123 КК протизаконне насильство як одна з передумов виникнення стану сильного душевного хвилювання було замінено на жорстоке поводження). Саме законодавчі зміни останнього десятиріччя актуалізують питання щодо того, чи

виправдано вважати взаємозамінними поняття «жорстокість» і «насильство», та як вони співвідносяться між собою загалом, вирішення яких ускладнене через відсутність легальних дефініцій. Потрібно також враховувати, що закріплення ознак складів кримінальних правопорушень, які можна віднести до насильницьких, не завжди супроводжується вживанням у КК терміну «насильство». Прикладом можуть бути діяння, що вчиняються із застосуванням зброї як знаряддя [1, с. 191], – незаконне позбавлення волі або викрадення людини за ч. 2 ст. 146 КК, хуліганство за ч. 4 ст. 296 КК тощо.

Різні аспекти понять «жорстокість» і «насильство» досліджувалися в роботах таких науковців, як Б. М. Головкін, О. Б. Капустін, В. В. Кузнецов, Н. В. Лесько, Я. В. Охота, О. Ф. Пірго та ін. Разом із тим, проблематика співвідношення понять «жорстокість» і «насильство» залишається недостатньо дослідженою, хоча й є значущою з точки зору кримінально-правової науки, кримінального законодавства та практики його застосування. Саме тому з'ясування цього співвідношення було обрано метою цієї статті.

Основний текст.

У словниках поняття «жорстокість» визначається як властивість за значенням «жорстокий», тобто суворість, різкість, немилосердність, лютість, безсердечність, злоба, грізність тощо; жорстокий вчинок; велика сила виявлення чого-небудь [2, с. 371]; поняття «насильство» – як застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування фізичної сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [2, с. 735].

У законодавстві в деяких випадках одне з зазначених понять розкривається через інше. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» жорстоке поводження з дитиною – це «будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, насильства за ознакою статі, булінгу (цькування), мобінгу (цькування), а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини...» [3].

За результатами дослідження Н. В. Лесько поняття «насильство»

розглядається вченими різних галузей знань по-різному: від вузького поняття – нанесення фізичної шкоди іншій особі, до всеосяжної категорії – утиск прав людини [4, с. 88].

У контексті кримінальних правопорушень розуміння жорстокості і насильства має свою специфіку. Так, Б. М. Головкін розуміє насильство як цілеспрямовану форму поведінки, що операційно здійснюється у фізичному та психічному впливі на тілесну і психічну сферу потерпілого [5, с. 25]. На думку О. Ф. Пірго, кримінально протиправна жорстокість є різновидом агресивної поведінки, яка завдає великої шкоди жертві і здійснюється без переживання відчуттів співчуття та жалю з боку суб'єкта такої поведінки. До її елементного складу віднесено об'єкт, дію (бездіяльність), спосіб вчинення та негативні наслідки, при чому завдання страждань слугує мотивом або метою поведінки, особистість правопорушника, якому притаманна девальвація однієї з провідних загальнолюдських цінностей [6, с. 164]. У складах різних кримінальних правопорушень жорстокість (жорстоке поводження) визначається як безжалісна, груба поведінка (як дія, так і бездіяльність), яка спричиняє фізичні або моральні страждання [7, с. 170], насильство – як умисний фізичний або психічний вплив на особу, що спричиняє цій особі фізичну або моральну шкоду, чи містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди, і може полягати в різних формах посягання на життя та здоров'я, честь і гідність громадян [7, с. 538].

На наш погляд, розмежування понять «жорстокість» і «насильство» доцільно здійснювати за відповідними критеріями.

Зокрема, за зовнішньою спрямованістю (адресатом) жорстокість може бути застосована як щодо фізичної особи (живої людини), так і щодо предмета – трупу, тварини. Жорстоке поводження з потерпілим притаманне таким кримінальним правопорушенням, як жорстоке (ч. 2 ст. 431 КК) та погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК), воєнні злочини (у деяких формах, ст. 438 КК). Кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами закріплено у ст. 299 КК. Глумління над трупом у доктрині кримінального права та правозастосовній практиці визнається однією з форм

способу особливої жорстокості при умисному вбивстві (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України).

Також може мати місце жорстоке поводження з самим суб'єктом кримінального правопорушення, що передувало вчиненню останнім у стані сильного душевного хвилювання умисного вбивства (ст. 116 КК) або ж умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 123 КК).

Що стосується насильства, то воно в абсолютній більшості випадків передбачає наявність фізичної особи – потерпілого, наприклад, домашнє насильство за ст. 126¹ КК України, насильницьке донорство за ст. 144 КК, сексуальне насильство за ст. 153 КК, насильство як спосіб вчинення торгівлі людьми (ч.ч. 2, 3 ст. 149 КК), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ч. 2 ст. 150¹), грабежу (ч. 2 ст. 186), розбою (ст. 187 КК) тощо. Одиничний виняток – це насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, якими у 2021 р. був доповнений особливо кваліфікований склад жорстокого поводження з тваринами (ч. 3 ст. 299 КК).

У різних кримінальних правопорушеннях, вчинення яких пов'язане з застосуванням жорстокості чи насильства, можуть відрізнятися не лише об'єкти, а і суспільно небезпечні наслідки, межі шкоди, яка може бути заподіяна. А отже, відрізняється характер та (або) ступінь суспільної небезпечності таких кримінальних правопорушень в цілому [8, с. 133]. Проте прямої залежності від конкретного поняття тут немає: як жорстокість, так і насильство у складах кримінальних правопорушень можуть охоплювати смерть особи (загибель тварини) або не охоплювати її. Тому в загальному вигляді у співвідношенні понять жорстокості та насильства відсутні достатні підстави визнавати одне з них завжди більш широким, а інше – вузьким.

Згідно з передбаченими у КК України класифікаціями насильство поділяється на фізичне (фізичний вплив на організм) та психічне (погроза застосування фізичного насильства), до яких за останні роки було додано психологічне, економічне, сексуальне насильство; небезпечне для життя чи здоров'я потерпілого і таке, що не є небезпечним для його життя чи здоров'я.

Жорстокість можна диференціювати на «просту» (до якої належить жорстоке поводження загалом) та «особливу» (є ознакою кваліфікованих складів деяких кримінальних правопорушень або обставиною, що обтяжує покарання); пасивну та активну, причому перша виступає ознакою основного складу кримінального правопорушення, а друга – особливо кваліфікованого (за ст. 299 КК).

За зовнішнім проявом для насильства достатньо одного акту поведінки, тоді як жорстокість, передовсім у формі жорстокого поводження, як правило, характеризується систематичним та (або) тривалим характером вчинення діянь. До прикладу, тримання тварин у явно непридатних умовах, тривале позбавлення їжі, води, повітря тощо [9, с. 447].

З суб'єктивної сторони і жорстокі, і насильницькі діяння характеризуються умисною формою вини. Особливістю жорстокості є те, що до змісту умислу винного входить Так, умисне вбивство визнається вчиненням з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [10]. Щодо жорстокого поводження з тваринами, сутність жорстоких методів полягає в безжальному ставленні до тварин, що супроводжується тривалим впливом на них з метою отримання хворобливого задоволення від спостереження за їхніми стражданнями [11, с. 43]. З зазначеного випливає, що діяння, пов'язані з жорстокістю, суб'єктивно спрямовані на знущання над фізичною особою (потерпілим або близькими йому особами, суб'єктом іншого кримінального правопорушення), твариною, трупом, що не є обов'язковим для насильства.

Висновки.

У статті були досліджені положення КК України та наукові ідеї щодо співвідношення понять «жорстокість» і «насильство». У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що ці поняття у кримінальному праві є хоча і

близькими за змістом, але не тотожними. Вони відрізняються за зовнішньою (адресатом) та внутрішньою спрямованістю, видами, зовнішнім проявом.

Література:

1. Оробець К. М. Проблеми розмежування кримінальних правопорушень проти порядку користування військовим майном і його збереження та суміжних кримінальних правопорушень. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12. С. 182-194. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-182-194](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-182-194). URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/7020/7060> (дата звернення: 15.12.2025).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 15.12.2025).

4. Лесько Н. В. Критерії відмежування поняття «наси́льство» від інших суміжних з ним понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 86-88. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/25.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

5. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 432 с.

6. Пірго О. Ф. Жорстоке поводження з тваринами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 3. С. 161-168. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-18>. URL: <https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/79/75> (дата звернення: 15.12.2025).

7. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

8. Оробець К. М. Характер суспільної небезпечності кримінального правопорушення як прояв його антицінності. *Вчені записки Таврійського*

національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. Київ : Гельветика, 2019. Т. 30. № 6. С. 131-135. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.6/25>. URL:

https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/27.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

9.Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.

10.Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 15.12.2025).

11.Пірго О. Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 2. С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-7>. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeyistyka/article/view/188/168> (дата звернення: 15.12.2025).

Abstract. *Based on the analysis of the current Criminal Code of Ukraine, the work examines the relationship between the concepts of «cruelty» and «violence». It is substantiated that according to the criminal law of Ukraine, these concepts are not identical. It is proposed to distinguish the specified concepts by external (addressee) and internal orientation, types, external manifestation.*

Key words: *cruelty, violence, criminal offence, act, manner of committing a criminal offence, cruel treatment.*

Статтю надіслано: 15.12.2025.

© Оробець К. М.